

Göç Alanında Hukuksal Aksaklığa Karşı Kolektif Bellek

Pınar KARABABA¹

 ¹Asst. Prof. Dr., Istanbul Gelisim University, Department of Sociology

Özet

Bu çalışma Türkiye Cumhuriyeti'nin 2019 senesinde mültecilik alanında bulunduğu noktayı geriye dönüşlü olarak, kitlesel göçün başlama tarihinden itibaren yaşanan hukuksal aksaklıklar üzerinden tartışmaktadır. Makale öncelikle göç alanında yeri giderek artan, fakat göç analizlerinde rolü tartışmalı olan sivil toplum örgütlerinin deneyimini hukuksal aksaklık zeminini netleştirmek için görünür kılmayı amaçlıyor. Aynı zamanda bu sektörün hem günümüz ekonomisindeki yeri hem de hukukun eksikliklerinin bertaraf edilmesindeki yazılı olmayan kuralların belleği olma görevi tartışılmaktadır. Bu yazının yazıldığı dönemde var olan krizin tekrarlanmaması ve yeni hukuksal yapılandırmaya mültecilik statüsü kadar eşit hak zemininin de getirilmesi için yazılı hukuk kadar aksaklıklara dair belleğin de işlevselleştirmesi gerekliliği makale kapsamında mülteci ve STÖ deneyimi üzerinden tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Göç Çalışmaları, STK Çalışmaları, Türkiye'de Mülteci Hukuku, Geçici Koruma, Bellek

Collective Memory Against Legal Malfunction in the Domain of Refugee Work

Pinar KARABABA¹

¹Asst. Prof. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Department of Sociology

Abstract

This work discusses the present condition in the Republic of Turkey in 2019 in the field of migration retrospectively over the legal malfunctions occurring since the beginning of mass migration. The role of non-governmental organizations which is growingly prominent in the field of migration yet disputable in the analysis of migration is used in this work to clarify the field of malfunction. Additionally, NGO's are discussed both with their part in today's economy and with their feature as the collective memory of the field of migration challenging the malfunction functioning the juridical rules. For the new experiences in the field of migration to continue without being the repetition of the crisis happening during the time of this article, the article discusses the importance of making the memory on malfunction affective in addition to statutory law to reach a new legal configuration which would include an equal rights ground as well as refugee status.

Keywords: Migration Studies, NGO Work, Turkey's Law on Refugees, Temporary Protection, Memory

---

Corresponding Author	Pinar Karababa İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Cihangir, Petrol Ofisi Cd. No:3, 34310 Avcılar/İstanbul
E-mail	pkarababa@gelisim.edu.tr
Manuscript received	October 2, 2019
Revised manuscript accepted	December 3, 2019

Göç Alanında Hukuksal Aksaklığa Karşı Kolektif Bellek

Giriş

Bu makalenin ana meselesine girmeden önce bahsedeceğim aksaklıklar üzerine neden mültecilik sahasına ve bu saha şartları içinde oluşan kolektif belleğe referansla konuştuğumu açıklamam gerekli. Bu aynı zamanda tüm bu aksaklıkları dışarıdan değil, içeriden ve sorumluluk olarak eleştirdiğimden, eleştirilerin dışında kalmamam için de önemli.

2016-2017 senelerinde Gaziantep'te, 2017-2018 yılı Eylül ayına kadar İstanbul'da farklı sivil toplum örgütlerinde çalıştım. Ardından başlayan akademik hayatımda ise saha araştırmacısı olarak aynı alanda bulunmaya devam ettim. Hukukun teorik altyapı eksiklikleri üzerinden eleştiriyi yaparken öncelikle aşağıda bahsedeceğim üç konuda da (sorumluluk, hak gözetme ve dayanışma) sivil toplum örgütleri (STÖ) veya diğer adıyla üçüncü sektörün etkisini görmeyi ve oluşturdukları kısa süreli ama kolektif belleğin sorun çözücü olduğunu atlamamaya çalışacağım. Aynı zamanda bu sahada çalışmış, hukukun gri alanlarında geçici çözümleri bulmaya ve devlet mekanizmasını harekete geçirmeye uğraşmış biri olarak makalede bahsedeceğim hukuksal aksaklıkların saha yansımalarını tartışırken kendimi de bu çerçevede görmem gerekiyor. Bunu yapmadan ne bu makaleyi yazmam mümkün ne de sorumluluktan kaçmam. Bahsettiğim altyapı eksikliklerinin oluşmasında bir katkı olmasa da uygulama üzerinden bu eksiklikleri düzeltme konusunda kıyafetsiz kalındıysa bunda benim de payım ve kendi eleştiriye bir muhataplığım var. Bu vesileyle mültecilik alanında çalışan ve sürekli yeni bir bürokratik duvara çarpmanın; mülteciliği yaratan sistemde hem ekonomik olarak ayrıcalıklı hem mesleki olarak duyarlı olmanın zorluklarını yaşayan tüm saha çalışanlarına eleştiriyi içeriden ve kendi yaşadıkları zorluğu anlayarak yaptığımı söylemeyi emeklerine karşı bir borç bilirim.

Bu çalışma, yasada ve uygulamada yer alan boşlukların, ağır gelişmenin ve çözüm süreçlerini erteleme anlamındaki krizin bugün vardığı noktanın 2011 sonrası gelişmelerin sahadaki etkilerini aktararak incelenmesini içerir. İncelemeye destek olan veri hem mültecilik alanında eski bir sivil toplum örgütü çalışan olarak Gaziantep ve İstanbul sahalarında yaptığım gözlemlerden ve 2017 senesinde yaptığım bağımsız bir çalışmadan çıkarılmıştır.

Bu makale Türkiye’de Göç Hukuku’nun sebebini sadece yetersizlikte bulmadığım bir teori-pratik uyumsuzluğu üzerinden sahaya yansıdığını ve STÖ’lerin sahadaki süreçlere dair belleğinin bu uyumsuzluğun yarattığı krizi hafifletici etkilerine değiniyor. Türkiye Cumhuriyeti’nin mültecilerle ilgili zorlu deneyiminin çetrefilliğine dair örnekleri vakalar üzerinden incelemek hukukun pratik alana nasıl nüfuz ettiğini daha etraflıca görmemizi sağlayacaktır. Bu durumu mültecilik sahasının uygulama alanı olarak kendi dinamikleriyle incelersek mevzuatta ancak yaygın bir soruna maruz kalınca tekilliği çeşitlendirilen mülteci kavramının henüz yasaya ve siyasaya aksetmemiş yanlarını da bulabiliriz. Türkiye Cumhuriyeti’nin mültecilik ile olan uzun ve insani göç için verilen statü ve haklar anlamında akıl karıştırıcı ilişkisini sadece eksiklik veya keyfilikle açıklamak bu ilişkinin yoğunluğunu gözden kaçırmamıza sebep olur. Bununla beraber altyapısal eksiklik, keyfilik ve kasıtlı tercih üzerinden bu ilişkiyi okumanın bir zorluğu da var. Sahadaki belirsizlik ve yetkililer tarafından bilgi aktarımının sekteye uğraması araştırmacının saha bilgisine toptan erişimine sürekli perde çekiyor. Sahada üretilen bilginin ise, teori pratik uyumsuzluğu üzerinden hukuksal krizin insani krize etkisine bakarken, bu belirsizliği apaçık hale getirmese bile daha anlaşılır kılacağına inanıyorum.

Düzensiz göçü büyük ekseninde incelemek, bizi ve bütün devletleri bağlayan bir ekonomik düzenden bağımsızlaştırılmaz. Mültecilik dünya ekonomisi üzerinden okunduğunda tesadüfi olmayan bir durum. Göç yaygın olarak kaynakları ve güvenlikleri başka bir küresel tabakada yaşayan devletlerin güvenlik ve kaynağı için azaltılan insan gruplarının hareketi. Bu grupların yer değiştirmesini ekonomik sektörlere ucuz emeğin girişi ile hedef tabakayı ikinci kez zenginleştirmesi takip ediyor. Hedef tabakanın alt hiyerarşilerinde ise kimlik ve istihdama erişim konusunda çatışmaların çıkması pazar için rekabet üzerinde emek ücretlendirmesini ve işçi haklarını asgariden belirleme seçeneğini yaratıyor. Bu anlamıyla şaşkınlık yaratamayacak bir rasyonelden bahsediyoruz. Üçüncü sektörün şişmesi olarak da tanımlanan ve devlete bağlı olmayan örgütlerin hak ve hizmetlere erişimde devlet hizmetinden daha büyük bir paya sahip olmasını sosyal devletin küçülmesi adına eleştirmek, topluma dâhil olan mülteci ve kimliksizler de dahil bireylerin haklarını gözetmek için önemli bir nokta.

Öte yandan bunun çelişkisel bir durum olup olmadığını tartışırken sadece çatışma yaratmadığının da altını çizmek lazım. Mültecilerin hak ve hizmete erişimi için ortaya konulan hizmetlerin içinde ekonomik payı hiç de azımsanamayacak uluslararası yardım kuruluşlarının ve onların yerli ortaklarının bir hak olarak değil ama bir iş olarak hizmet sağlama

mekanizmasında yer kaplamaları sosyal devlet ihtimalini gölgeliyor. Öte yandan anilik ve planlanmamışlığın kesiştiği Türkiye gibi ülkeler için devlet ve devlet ile yüksek koordinasyon halinde çalışan Kızılay gibi kuruluşların kapsayamayacağı o büyük, aniden ortaya çıkmış ve ne hukuken ne de altyapı olarak tamamıyla düzenlenmiş yardım alanının hem desteğe hem de yönlendirmeye ihtiyacı olduğu kitlesel göç sonrası sekizinci senede hala ortada. Mücbir sebep (önlem durumunda dahi karşısında çaresiz kalınan durum) ve insani kriz (insan topluluklarını tehdit eden olaylar) sorumluluk, hak gözetme ve dayanışma da doğurur. Bunun ötesinde başka bir hak arama zemini kalmadığında alınan inisiyatifler ve bulunan geçici çözümler toplamı, hukukun belirleyiciliği kadar etkin olmasa da bir nebze olsun hak ve hizmet erişiminde etkin olabilecek bir kolektif bellek yaratırlar.

Bu noktada devlet, üçüncü sektör ve birey arasındaki temastaki gri noktaların uzantısının bugün karşımıza ne çıkardığını görmek ve neden üçüncü sektör içinde bir kolektif hafızanın gerekli olduğunu, yazılı olmayana ve bazen dengeleri değiştirmemek adına resmen yazılmayana karşı bu sözlü belleğin hangi açığı doldurduğuna değinmek gerekiyor. Mültecinin bu iki uç arasındaki deneyimi hukuksal aksaklığın temas noktalarını aktarmanın hukukun kendi içindeki teorik ve pratik işleyiş sorununu göstermek için önemli olacağını düşünüyorum.

Bu bağlamı gözden kaçırmadan geriye dönüşlü olarak 2019'dan 2011'de kitlesel göçün başladığı noktaya doğru yapılacak bir sorgulama kitlesel göç için oluşturulan yönetmelikle hayatımıza giren geçicilik kavramının farklı yansımalarını ortaya çıkarır. Bu aynı zamanda, sahadaki aktörlerin –ister kamu ister özelde olsun- eylemlerini göç mevzuatı ile beraber ele aldığımızda hangi noktalarda eksik kalındığını da haritalamaktadır. Son dönem gelişmelerden örnek vermeye başlamak bu eksiklikleri an itibariyle son noktasından başına doğru inceleme fırsatını bize sunar.

Kayıt Durdurma ve Sivil Toplum Örgütleri Deneyimi

Türkiye'nin hareketli gündemi 2019 senesinin Temmuz ayından bu yazının yazıldığı 2019 senesinin Eylül ayına kadar, İstanbul Valiliği'nin verdiği kararla mültecilerin geri gönderilmesi ile meşgul oldu (İstanbul Valiliği, 2019). Bu yazının da konusu olan göç hukukundaki aksaklık, boşluk ve uygulama sorunlarının pratik sahadaki etkilerine bakıldığında, özellikle 2011 Suriye'den Türkiye'ye kitlesel göç ekseninde görünür hale gelen altyapı ve uygulama

sorunlarından ötürü belirsizliğin, hala bu sahanın temel özelliklerinden biri olduğunu görmekteyiz. Türkiye'ye farklı ülkelerden gelen, bazıları çok uzun bir süredir başka bir ülkeye gönderilmeyi bekleyen ve resmi statüleri aslında mülteci olmayan pek çok insan, uluslararası kuruluşların ve sivil toplum örgütlerinin arabuluculuğuna ve dahline pek alan bırakılmadan geri dönüşün gerçekleşmeye başladığı bir ortamda yaşıyorlar.

İnsan hakları alanında çalışan pek çok örgüt ve kişinin itiraz ve paylaşımında görüldüğü üzere geri gönderilen kişilere dair tanıklık kendilerine gönüllü olarak döndükleri üzerine bir kâğıt imzalatıldığınıⁱ belirtiyor. Dolayısıyla dönmeye mecbur bırakılıp gönüllülükleri belgelenecek uluslararası anlaşmalarla belirlenen geri göndermeme ilkesininⁱⁱ askıya alınmasıyla ilgili kaygılar haklı bir şekilde dile getirilmekte.

Mültecilik bir kavram olarak hukuksal olduğu kadar toplumsal atıflar içeriyor. Türkiye Cumhuriyeti Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun (YUKK) tanımlandığı şekliyle mülteci tanımını "Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler" için kullanmak hukuksal anlamda bir hatadır. Türkiye hukuku, mültecilik alanında, aşağıda anlatılacak kısıtlardan dolayı mülteci tanımını bu çalışmada değinilecek Afgan, Iraklı, İranlı, Somalili, Suriyeli birçok topluluk için uygun görmez ve üçüncü yani nihai ülke olma rolünü çok daha dar bir grup için benimser. Öte yandan, tarafların birbirine sorumluluğu üzerinden ele alındığında özellikle sivil toplum örgütlerinde ücretli ve gönüllü çalışanlar için mülteci geriye dönüş ihtimalinin ve nihai olarak yerleşilecek üçüncü bir ülkenin yokluğunda bir temenni halini alır. Bir ülkede beraber yaşayan, kayıtlı veya kayıtsız aynı büyük ekonomiye emek veren, kayıtsız çalışma, sigortasızlık, erken evlilik, çocuk işçiliği, aile içi şiddet gibi ortak sorunları paylaşan; aynı çözümü hak eden insanların haklarını eşitlemeye en yakın statü olan mültecilik bu temenninin de taşındığı bir çatı kavrama dönüşmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin göç alanındaki resmi varlığı, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni coğrafi kısıtlama şartıyla imzaladığından dolayı Avrupa Konseyi ülkelerinden gelenler dışındaki insan ve insan gruplarına mülteci statüsü vermekle yükümlü değil fakat aynı anlaşma tarafından geri göndermeme ilkesini uygulamakla da yükümlü kılınmakta (Cenevre Sözleşmesi, 1951). Türkiye Cumhuriyeti içinde coğrafi kısıttan dolayı sadece mülteci statüsündekiler resmen kalma iznine sahip. Bu anlaşmaya göre mültecilere benzer sebeplerle bireysel veya kitlesel olarak başka ülkelerden gelen vatanlı veya vatansız kimseler için belirlenen tüm farklı statülerin (mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma, geçici koruma) risk devam ettikçe gönderilecekleri yerin menşe

ülke değil mültecilik statüsünü veren veya ilk kabul ülkesi olan ülke olduğunu kabul ediliyor. Bu aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği üyesi olması için, yani ekonomik pazarda bulunduğu katmanın şartlarını değiştirmesi için de Avrupa Birliği tarafından gerekli görülen noktalardan bir tanesidir (GIGM, 2013).

Bundan dolayıdır ki İstanbul Valiliği'nin aşağıda alıntılanan açıklaması yaşananın aslında düzensiz göç ile mücadele için yapılan bir önlem olduğunun altını çiziyor:

İlimizde düzensiz göçle mücadele, kaydı olmayan ya da başka illere kayıtlı olan Suriyeliler, kayıt dışı istihdamın önlenmesine yönelik rehberlik hizmetleri ve işyeri tabela denetimleri devam etmektedir.

Valiliğimizin koordinasyonunda 12 Temmuz – 25 Ağustos 2019 tarihleri arasında;

a) Düzensiz göçle gelen 16.423 kaçak göçmen, Bakanlığımızın belirlediği Geri Gönderme Merkezlerinin bulunduğu illere sevk edilmiştir. Bunların geri gönderme işlemleri sevk edildikleri merkezlerde sürdürülmektedir.

b) İlimizde kayıtsız 4.500 Suriyeli, Bakanlığımızın belirlediği illerdeki Geçici Barınma Merkezleri'ne sevk edilmiştir.

c) Başka illere kayıtlı Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin, kayıtlı buldukları illere dönüşleri devam etmektedir (İstanbul Valiliği, 2019).

İstanbul Valiliği'nin değindiği düzensiz göçü Türkiye Cumhuriyeti Göç İdaresi Genel Müdürlüğü şöyle tanımlıyor:

Düzensiz göç; bir ülkeye yasadışı giriş yapmak, bir ülkede yasadışı şekilde kalmak veya yasal yollarla girip yasal süresi içerisinde çıkmamak anlamına gelmektedir. Düzensiz göç hedef, transit ve kaynak ülkeler açısından ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken bir konudur (GIGM, 2019).

Düzensiz göçle mücadele planı içerisinde de İstanbul Valiliği'nin de değindiği "çalışma alanında gerekli düzenlemelerin yapılması ve yasadışı istihdamın asgari düzeye çekilmesi" yer almaktadır (GIGM, 2019/1). Göç İdaresi tarafından ifade edilen düzensiz göç şartlarında Geri Kabul Anlaşması'na yapılan atıf, düzensiz göçle mücadelede Geri Kabul Anlaşması Hükümlerince geri göndermenin gerçekleşmesi üzerinedir. Bu ilke aynı

zamanda Avrupa sınırlarından kota dışı ilticayı engellemeyi de sağlıyor. Avrupa Birliği'nin resmî internet sitesi anlaşmayı şöyle özetliyor:

AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması Vize Serbestisi Diyaloğunun başlamasına paralel olarak 16 Aralık 2013 tarihinde imzalandı. AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması'nın temel hedefi mütekabiliyet çerçevesinde, her bir tarafın diğer tarafın topraklarına giriş, topraklarında bulunma ya da ikamet etme koşullarını yerine getirmeyen kişilerin hızlı ve sistemli bir şekilde geri kabulüne ilişkin usulleri belirlemektir. Bu anlaşma bir tarafın topraklarından diğer tarafın topraklarına doğrudan giriş yapan ya da bu topraklarda kalan hem AB üye ülkeleri ile Türk vatandaşlarının geri kabulüne hem de üçüncü ülke vatandaşları ve vatansız kişiler dâhil olmak üzere diğer tüm kişilere ilişkin hükümleri kapsamaktadır (AB, 2019).

Temmuz 2019 itibariyle Türkiye Cumhuriyeti'nin Geri Kabul Anlaşması'nın Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun açıklamasıyla, Doğu Akdeniz'de yaşanan gerilimler ve vize serbestisinin gerçekleşmemesi sebebiyle geri alındı. Bu açıklamayla aynı tarihte başlayan geri göndermelerle ilişkisi devlet kurumları tarafından kurulmazken, mültecilik sahasının kendi gerçekliği bunun yukarıda değinilen AB üyesi olma bağlantısı için olup olmadığını sorgulamaya hak verecek kaygılara da gebe.ⁱⁱⁱ

Bu gelişmeler içinde yer alan önemli başka bir nokta da Temmuz 2019'daki karar alınmadan önce devletin resmi iletişim kurumlarından bir olan Basın İlan Kurumu tarafından kamuoyu ile paylaşıldığı üzere İstanbul ili içerisinde kayıt alımının durdurulduğuna dair açıklamadır. Buna göre, İstanbul ili içerisinde Şubat 2018 itibariyle 542.000 Suriyeli bulunması sebebiyle kayıt işleminin Valilik tarafından durdurulduğu halka aktarılıyor (Basın İlan Kurumu, 2018).

Kayıt işleminin durdurulması, serbest kapı politikasının ardından başlayan ve geçici koruma altındaki kişilerin iş bulma, eğitim ve güvenlik sebepleri hariç kayıtlı oldukları şehirden çıkarılmaması üzerine olan uygulama devam ederken yeni kayıt alınmaması anlamına geliyor. Öte yandan, bu uygulama İstanbul'a önceden gelmiş ve kayıt beklemekte olan kişilerin de artık kaydolamayacağı demek. Benim 2016-2017 arası deneyimim de dönem dönem güvenlik, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ile Göç İdaresi arasında veri güncelleme üzerinden kayıtları doğrulama süreci gibi sebeplerle ara sıra kayıtların durdurulduğu üzerine. Kayıtların alınmaması hem önemli sayıda insanın temel sağlık

hizmetlerine, kayıtlı istihdam alanlarına, yüksek eğitime erişememesi anlamına geldiğinden pek çok STÖ bu dönemlerde, özellikle hastanede doğum dahil sağlık hizmetlerine erişimin kısıtlanmasından dolayı artan bir iş yüküyle karşı karşıya kalmaya alışkındır. Bu dönemlerde kayıtsız olan mülteciler toplumsal huzuru kaçırma, güvenlik gibi endişe veya kanıtlarla gönüllü dönüğe dair bir kâğıt imzalayarak ülkelerine gönderilirler. Uygulamanın duraksaması hem saha çalışanları hem de mülteciler için alışıldık bir durumken sonlandırılmanın ilk kez uygulanması henüz kayıt olamamışlar için başka ve daha çözümsüz bir süreç başlatmış oldu.

Yukarıda bahsettiğim deneyime dayanarak mültecilik sahasındaki eski bir saha çalışanı ve bu alanda akademide çalışan biri olarak deneyimim şu an vardığımız durumun aslında bir ilk uygulama değil fakat eski ve azlığından ötürü ses getirmeyen bir uygulamanın vardığı ileri nokta olduğunu bana gösteriyor. Hem kayıt durdurma hem de kâğıt imzalanarak geri gönderme ilk defa başlatılan süreçler olmanın tersine aslında denenmiş bir pratiğin ürünüdür. Bu denemelerin olumlu veya olumsuz etkisinin kamuoyuna ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri gibi koordine çalışılan devlet birimlerine nitelikli bir biçimde yansımamasının ise kendine özgü bir tarihi var. 2016'daki darbe girişimini takiben olağanüstü halin alışıldık ve başa çıkılabilen aksaklık ve uygulamalar yerine yeni bir dönem açması, birikmiş kolektif çözüm bulma hafızasının bundan dolayı işleyememesi ve ardından kapatılan çok sayıda dernekle zaten işlevselleştirilmesi sorunlu hale gelen bu hafızanın kaydedilmeden sahadan çekilmesi sebeplerden birkaçıdır.

Geçiciliğin, Aksaklığın ve Hafızada Kalanın Teorisine Dair Bir Not

Benim mültecilerin hak ve hizmetlere erişimi için Gaziantep'te çalışmaya başladığım 2016 senesi kriz adıyla da anılan kitlesel göçün beşinci senesiydi ve temel ihtiyaçlar olan barınma, gıda, tedaviye erişim sorunları devam ediyordu. Bu zaman dilimi mültecilik sahası için kritik bir dönemin içinde yer alıyordu. Bu sene içinde hem Türkiye'nin Suriye üzerinde iddiaları belirginleşti hem de AFAD'ın 2013'te Göç İdaresi'ne yaptığı devir teslim devam ediyordu. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) diğer uluslararası kuruluşlar ve STÖlerle koordinasyon toplantıları henüz tam anlamıyla işletilemeyen fakat kısa yolları öğrenilmiş bir çalışma sahasının bilgisini paylaşmamızı sağlıyordu. Buna verilebilecek bir örnek geçici koruma kimliği henüz çıkmamış hastaların düzenli tedavisini sağlayabilmek adına 3 aylık aralıklarla mahkemeden koruma

kararı çıkarılmasına dair bilgi paylaşımıydı ve pek çok STÖ'nün vaka dosyalarının akışını hızlandırmıştı. Bu paylaşım sayesinde hem Türkiye'deki hem Güneydoğu'daki hukuki zemini aynı olsa da uygulama bakımından farklılaşan benzer durumlar için çeşitli çözümler bulmak kolaylaşıyordu.

Bu yazıda kolektif belleğe verilen önem üçüncü sektörün Türkiye'de olduğu kadar kuvvetlenmesinin sosyal devletin çökmeye başlamasının bir göstergesi olduğu gerçeğini perdelemek amacı taşıyor. Küresel kapitalizmin vardığı bu nokta hem devletin hak ve hizmetlere erişim konusundaki yeterliğinin ve yeterlik istencinin hem de devlet adını verdiğimiz kurumun yeniden yapılandırılmış bir tabakalaşma içinde sınırlarının muğlaklaşmasını sağlıyor. Bauman'ın bu konuya değinirken göçmen/yerli ve kentsoylu/kente yerleşen ayrımlarını sorgularken tanımların yeniden yapılmasını istemesi bu belirsizlikle alakalı:

(...) küreselleşme neticesinde iktidarla siyasetin birbirinden ayrılması nedeniyle, devletler bugün büyükçe mahallelere dönüşüyorlar: belli belirsiz çizilmiş, geçirgen ve yetersiz tahkim edilmiş sınırların içine sıkışmış haldeler. Bu sırada eskinin mahalleleri de –bir zamanlar tüm diğer *pouvoirs intermédiaires* (aracı güçler) gibi tarihin tozlu sayfalarında kaybolacakları varsayılmışken -yarı-yerel politikaların ve bir zamanlar devletin tekelinde olan, canı pahasına koruduğu tekeli “biz” ve “onlar”ı ayırma görevinden geriye kalanları kullanarak “küçük devletler”e dönüşme savaşı veriyor. Bu küçük devletler için “ilerleme”, “kabileye dönüş” anlamına geliyor (Bauman, 2017, s. 40).

Bu belirsizlik içerisinde mültecilik kavramı bir göç bürokrasisi içine yerleştirilirken fazla değinilmeyen konulardan biri devlet dışında hizmet sağlayanların rolü ve etkisi. Üçüncü sektörün kuvvetlenmesi ve aracılık ile beraber koruma, temel sağlık ve hijyen, okula destek ve psiko-sosyal destek alanlarında kendisinin de hizmet vermesi yazılı hukuk kadar üzerinde uzlaşmış çözüm mekanizmalarına da dayanıyor. Yasa ve siyasetin atıllaştığı noktalarda işlemeyen ve aslında kaydedilmesi zor olan ise değişken bürokrasilerdeki kısa yollar. Özellikle Türkiye gibi yerel otoritenin güçlü olduğu ve bugün İstanbul Valiliği'nin uygulamasında da görüldüğü gibi diğer denklerinden bağımsız davranabildiği bir sahada bu kısa yolların kaydedilmesi hem hızlı değişimlerden dolayı vakit kaybı hem de 2016 sonrası Kanun Hükmünde Kararnameleri (KHK) takip eden süreçte raporlama denetiminin artması sebebiyle zor. Bunun yerine koordinasyon üzerinden gelişen ve dolayısıyla hafızadaki birikimi

işlevselleştiren bir süreç var. Elisa Palucci'nin (2018) alıntıladığı üzere Gill'in (2018) değindiği devlet merkezli, bürokratik karşılama ve dahil etme süreçlerinin karşısında kendiliğinden oluşan ve empati temelli oluşumların bulunmasının bir sebebi de Türkiye'nin de içinde bulunduğu aktif sahanın değişimlerinin yarattığı bir süreç (Palucci, 2018, s. 236). Bu iki sürecin arasında bulunan üçüncü sektör ise, profesyonelleşme iddiasının yanı sıra en azından pek çok STÖ'nün paylaştığı bir saha etiğini ve çözüm bulma amacını içeriyor. Ben yine de Gill'in bahsettiği kendiliğinden gelişen ve dışlamanın tam karşısında yer alan bu süreçlere STÖ'lerin de dahil edilebileceğini düşünüyorum. Sadece Türkiye sahası içine baktığımızda dahi, sivil inisiyatifle kurulan mülteci mutfak kolektiflerinin daha geniş ve çoğunlukla yerli bir kadın kitlesiyle buluşmasında STÖ'lerin gösterdiği aracılık buna bir örnek. Bu destekleşmenin sahada aktarılmasının yolu olan koordinasyon ise hukuksal karışıklığın karşısında yazılı olmayan ve etkileri kolay geçen ama geçici olarak faydası ortada olan bir destekleşmeyi bize sunuyor.

Aktörlerin resmi tarihe ve silinmek istenen kolektif deneyime karşı kullandığı bir araç olan bellek Leyla Neyzi'nin tanımıyla tarihin düz çizgisine meydan okur (Neyzi, 2008: 124) Eylemin bir birikim olarak görülmesini sağlayan fakat tekrar eden performansların arkasında fazla değinilmeden kalan öğelerden biri de aynı amaç etrafında birleşmiş farklı aktörlerin eyleme dair yöntemlerini yeni aktörler kuşağına aktararak sürdürmesini sağlayan bellektir. Öte yandan belleğin nesnel ve esnek yapısı onu işlevsel kıldığı kadar yoruma açık da kılar (Fentress ve Wickham, 1992). Bu işlevselliğin ve topluluğa göre şekillenmenin arkasında Nora'nın belirttiği gibi belleğin varoluşunun geçmişle değil şimdiki zamanla ilişkisi durmaktadır (Nora, 1989).

Belleğin yazılı kurala hem muhalefet eden hem de onun kadar geçici ve etkili olmayan yapısı bir yandan da belirli bir konjonktürde yazılamayacak olanın aktarılmasına odaklanmasıyla ilişkilidir. Hukukun yazılı ve erk sahibi olmasından beklenen standartlaşma ve etkililik ise bu yazının da konusu olduğu gibi kriz ortamlarında kaybolmaktadır. Hukukun teorisi ve pratiği arasındaki, kriz zamanlarında iyice açılan farklar aşağıda incelenecek olan ve öngörüsü zor tercih ve yetersizliklerden olduğu kadar mültecilik statülerinin yasa ve resmi dile konumlandırılmasından da kaynaklanmaktadır. Türkiye hukukunda mülteciliğin kısıtları resmi dilde statü sorunu olan grupları "misafir" gibi günlük ve muğlak bir geçicilikle işaretlemeye varabilir. Yazılı kural olarak hukukla ve yukarıda örneklendiği gibi hukukun işletilmesi üzerinden yorumlanan bilgi ile benzer bir durumu göç literatüründe de görürüz. Mültecilik kendi deneyimini sayı ve durum üzerinden hukuka yansıtabilir, ancak sıklıkla konumu

akademik yazında da görüldüğü gibi geldiği yerin şartlarına olan mesafesiyle belirlenecektir. Hukuk ve yazın arasındaki benzerlik aslında her iki disiplinin de göç süreçlerinde birbirlerine yol gösterici olmalarından da kaynaklanmaktadır. Bu sebeple geçiciliğin hukuk tarafından nasıl etkilendiğini aktarırken bir yandan da geçicilik gibi hem Türkiye Cumhuriyeti örneğinde gördüğümüz şekliyle kurumsal olarak yaratılan hem de farklılaşan mültecilik deneyimleri ve uygulamaları üzerinden doğası gereği değişken olan mültecilik sahasının ele alınmasındaki zorluğu da, hukuku da kuramsal alanın içine katarak belirtmekte yarar var.

Göç literatürüne baktığımızda disiplinlerarası olan bu alanın bilgi birikiminin bütünlüklü olmadığını görürüz. (Castles, 2010, s. 3). Göçmenlerin aktör olarak ele alınmaları aynı zamanda ait oldukları yerin dünya coğrafyasında etkin bir aktör olmamasına bir tezat olarak ortaya çıkar; bir anlamda baskı altındaki bir alandan güvenlik veya özgürleşmeye doğru yola çıktıklarında aslında kendi ülkelerinin etkin bir aktör olmamasını da yanlarında taşırlar (Castles ve Miller, 1998, s. 174). Bu bazı teorilerde fırsata kaçış olarak görülebileceği gibi (Lee, 1966) menşe ülkenin belirlediği bir kotanın doldurulması olarak da görülebilir (Straubhaar, 1986). Bu konuda hem akademik hem de teorik hukuk açısından mültecilik statüsü ve deneyiminin üzerinde uzlaşmadığının bilgisi kendi başına önemlidir. Buna ek olarak mültecilik deneyiminin kendi çeşitliliği içine yerleştirildiği teorik merkezin kaygan zemini ortaya konmadan karmaşayı açıklamak için yeterli değildir.

Hukuksal olanın kurgulanmasındaki aksaklıkların bize gösterdiğinin kasti olarak ülke çıkarını ve coğrafi kısıt gibi ilkeleri korumayı ön plana çıkarma dışında, çoğul deneyim, saha çalışanları dahil farklı etkileşim alanlarında olası çatışma zeminleri, altyapı ve üstyapı kaynaklı potansiyel sorunların öngörülmemesi; kısacası ülkenin farklı formlarına aşına olduğu mülteciliği görünür kılacak birikimin dahil edilmemesi olduğunu söylemek mümkün.

Burada belirtilmesi önemli olan hususlardan biri hukukun krizi veya hukuksal açıkları ne kadar tesadüfi boşluklar olarak ele aldığımız. Kendi kanım OHAL dönemine kadarki düzenlemelerin yetersiz olmakla birlikte otoritenin saha idaresi açısından verimli, dolayısıyla da tesadüfi olmayan, belki kriz riske dönüşüncüye kadar bürokratik iş yükü düşünülerek ertelenmiş düzenlemeler oldukları. Buna ek olarak hukukun teorik ve pratik boyutlarının birbiriyle ilişkisindeki kopukluğun analizi kısmen ani gelişmeye ve hizmet sunan aktörlerle koordinasyon eksikliğine bağlanabilir. Fakat OHAL dönemi başladığı andan itibaren ortaya çıkan durum beklenmedik yeni düzenlemelerin önceden olan her şeyi askıya aldığı fakat yerine

tam olarak geçerli bir düzenlemenin gelmediği karmaşık bir iç yazı ve muğlaklık dönemi. Sadece konuyla ilgili devlet kurumlarının veya STÖ'lerin değil aynı zamanda zaman zaman müdahil olan pek çok kurumun da yetkilerini tam bilmediği, sahaya etki izinlerinin askıya alındığı dolayısıyla hak ve hizmetlere erişim mekanizmasının büyük bir darbe aldığı bir döneme girmiş olduk. Bu dönemin hak savunuculuğu açısından en önemli etkilerinden bir tanesi Türkiye'deki hak temelli ve demokratik çabalarıyla öne çıkan örgütlerin kolektif bilgi birikiminin sekteye uğratılması oldu.

Topluluklar-arası Bir Bariyer Olarak Geçicilik

Çoğunlukla geldikleri kültürün esasları üzerinden değerlendirilen mültecileri yukarıda bahsedilen alanlardaki hukuksal aksaklıklar da karşılamıştır. 2016'dan itibaren Göç Raporu yayınlamasa da pek çok istatistik paylaşan Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı'nın 05.07.2017 tarihli basın açıklaması yazı dilinde geçici korumayı misafirlik ile eşleştirerek kalıcı olmamaya vurgu yapsa da misafirin sanıldığı gibi suç işlemediğinin, bir süre daha barındırılabilceğinin de güvencesini verir:

Bazı basın yayın organları ve sosyal medya hesaplarından, Suriyeli misafirlerimizle ilgili, "suçu tımandırdıklarına yönelik olarak" servis edilen haber ve yorumlar gerçek bağlamından koparılarak kamuoyuna yansıtılmaktadır. Suriyelilerin karıştıkları olayların Türkiye'deki toplam asayiş olaylarına oranı 2014-2017 arasında yıllık ortalama %1,32'dir. Bu olayların önemli bir kısmı kendi aralarındaki anlaşmazlıklardan kaynaklanan olaylardır. Ayrıca 2017'de Suriyelilerin karıştıkları suç olaylarında, nüfuslarındaki artışa rağmen bir önceki yılın ilk 6 ayına oranla %5'lik bir azalma olmuştur (İçişleri Bakanlığı, 2017).

Suç oranlarıyla ilgili atlanan nokta ise takibi çevresel veya sektörel sebeplerle zor olan şiddet, kayıtsız işçilik, çocuk işçiliği, erken evlilik gibi Türkiye vatandaşlarıyla ortak olarak maruz kalınan suçlarda mültecilerin ne kadar zarar gördüğüdür. Kitlesele göç pazara yeni işçi kazandırdığında ve şartlar çocukları eğitimden alıp evlenmeye veya çalışmaya zorladığında suç oranlarının ne kadar yükseldiği; bir başka deyişle, gelinen ülkenin orada kalmaya gelene karşı kusurunda görülen artış kayıtlara geçmemektedir.

Ortak sorunlar hukuksal düzenlemenin ve otoriteler tarafından verilebilecek doğru bilgilendirmenin eksikliğinde kitleleri birbirine yaklaştırmak için görünmezleşirken geçiciliğin denetim sıkıntısı yaşayan ekonomi altındaki yansımaları yerli olanı ve ötekiyi her tabakada karşı karşıya getirmektedir. Bu durumun örneklerinden bir tanesini istihdam sahasında görürüz. STÖ çalışanı E.K. ile yapılan mülakatta istihdama erişim için yapılan eksik düzenlemelerin hem mültecilerin kendi mültecilik deneyimleri için hem de içinde yaşadıkları toplumla paylaşımları için yarattığı sıkıntıyı görürüz:

Geçici Koruma altındaki mülteci Türkiye'nin sosyal güvenlik sistemine dahil oluyor, çalışma şartları yeniden düzenleniyor. Asgari ücret alıyor ama sağlık hizmetinde katılım payı ödemek zorunda kalıyor. Ücretsiz sağlık hizmetinden yararlandığı ve informal sektörde daha kolay iş bulduğu için, ayrıca sosyal yardımlardan faydalanamadığı ve dil bariyeri, mesleki yeterlilik eksikliği gibi sebeplerle tercih etmiyorlar. Çalışma izninde emeklilik soru işareti, bu belirsizlik mülteciyi tanımlamada önemli. Geçici mi kalıcı mı? Gidecek mi dönecek mi? (E.K. STÖ koordinatörü, yazar ile mülakat, 26.09.2019).

İstihdam gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında mültecinin kendi hayatına sahip çıkmasını sağlayan bir alandaki zorluk adaptasyon problemlerinin de artışına sebep olmaktadır. Geçiciliğin psikolojik yansımalarına baktığımızda tüm yaş grupları ve cinsiyetlerde geçici statü yüzünden yaşanan veya önceki savaş travmasının etkisini artıran sorunlar ortaya çıkmaktadır. Dile erişimi reddetme bunlardan bir tanesidir. Psiko-sosyal destek alanında kayıtlı olarak çalışan STÖ çalışanı bir Geçici Koruma Altındaki Suriyeli ile yaptığım mülakatta H.M., mülteciliğin üzerindeki etkisini Türkçe öğrenememesinde görüyor ve bunu *koruyucu bir kıyafet giymek* olarak tanımlıyor (H.M. STÖ çalışanı, yazar ile mülakat, 28.09.2017). Kendisine mülteciliğin haklarının ve pratik yaşamdaki yerinin düzenlenmesi sürecinde ne değişirse kendisini daha rahat hissedeceğini soruyorum:

Türkiye mülteciler için iyi bir şey yapmaya çalışırken her şeyi daha da kötüleştirdi. Mesela buradaki tıp doktorları (P.K Suriyeli doktorlar) ne Almanya'ya gidebildi ne burada aktif çalışmalarına izin verildi.^{iv} Belki Suriye'ye gittiğinde daha kötü olacak. Savaş bugün bitse herkes 5 sene daha travma yaşar. Akrabalarım Suriye'de, onarı özlüyorum ama gittiğimde kültürümden uzaklaşmış olacağım ve orayı yadırgayacağım. (...) Mültecilerin kabul ediliyor olması çok önemli bir durum,

hayallerini burada gerçekleştirebileceklerini, korunacaklarını söylediler. Ama kültür kaybı oldu. Devlet iki tarafı keskin bir bıçak yarattı (H.M. STÖ çalışanı, yazar ile mülakat, 28.09.2017).

Temel ihtiyaçların karşılanmasında istihdamın öte tarafında devlet, uluslararası ve ulusal kuruluşlar ile STÖler tarafından yapılan yardımlar yer almaktadır. Statü kesinlik kazanmadıkça, geçicilik içinde yardım destekli yaşamın ortaya çıkaracağı atılma Suriyelilerin kendi içinde de ayrımlar yaratmaktadır:

Kamp meselesi var. Kamptaki kişilerin çalışmadan her şeyi karşılanıyor, döndüğünde bir daha çalışmak istemeyebilir, ne iş yapacağını bilemeyebilir. Kampta ve çalışıyorsa hem başkalarının ihtiyacını görmüyor hem kendi dönünce iş bulamazsa bocalayabilir. Yardım talebinde bulunan bir insan ürettik ama üreten birey üretmedik. Çalışmayı bilmeyecekler. (H.M. STÖ çalışanı, yazar ile mülakat, 28.09.2017).

Yukarıdaki akıntıda da örneklendiği gibi mültecilerin Türkiye ile karşılaşmasının iç gruptaki etkilerine kendisi de bir STÖde psikolog olarak çalışan G.D. de örnek veriyor. G.D.'ye göre iletişim zemini iyi örgütlenmeden yapılan karşılaşmanın yarattığı temel zorluklar hane içini de etkiliyor. Ona göre 2017'de 5-6 senedir Türkiye'de (mülakat yapılan kişinin çalışma deneyimi itibarıyla Gaziantep'te) bulunan bir aile başka aileleri gördükçe sıkıntı oluyor. Farklı daha özgür aileler görüyor. Çocuklara karşı (kültürel olarak) soğuk babalar varken sevecen baba görünce sıkıntı yaşıyor. Buradan gidince değişmiş gidecekler (G.D., yazar ile mülakat, 28.09.2017).

Hukuksal düzenlemelerin insan hayatının her alanına yoğun etkisi düzenlemelerde sorun yaşandıkça kitleleri birbirinden uzaklaştıracak ve aynı grubu kendi içinde karşı karşıya getirecek nitelikte. Bunun sadece anilik üzerinden değerlendirilmesi sadece kitlesel göç üzerinden ele alsak bile Türkiye Cumhuriyeti'nin yoğun göç deneyimi için çok yüzeysel kalacaktır.

Aksaklık Zemini Üzerinden Sahanın Yapılanması

Yoğun nüfus ve ani gelişim sebebiyle aksaklıkların görünür hale gelmesinde önemli bir pay olan kitlesel göç ve onu takip eden gelişmelerin seyrine baktığımızda düzenlemeler kadar aksaklık ve müdahaleler de görürüz.

Koordinasyon boyutunda göç sahasında çalışan ve raporlama üzerinden saha bilgisi edinen bir yönetici ile yaptığım mülakatta E.K.'ye kitlesel göç sonrası gelişmelerin akışını nasıl ifade edebileceğimizi sorduğum. Kendisi akıştaki bölümlendirmeyi 2011'deki açık kapı politikası sürerkenki karışıklıktan başlatıyor: "Yasal boşluk, kim hangi rolü üstlenecek, ne kadar sürede hangi işler tamamlanacak, hukuki altyapıya geçici olarak yaklaşıldığından hiçbir şey hazır değildi." (E.K. STÖ koordinatörü, yazar ile mülakat, 26.09.2019). Ardından 2013'te yayınlanan Geçici Koruma Yönetmeliği geçiciliği düzenlerken aynı zamanda daha "proaktif, daha genç bir organizasyon olan, taşra teşkilatı yapılanması, personel eğitimi oturmamış" GİGM'yi öne çıkarıyor. 2017 ise E.K. tarafından "mihenk taşı" olarak değerlendiriliyor (E.K. STÖ koordinatörü, yazar ile mülakat, 26.09.2017). Bu dönemler içindeki standartlaşma eksikliğini ise E.K. şöyle tanımlıyor ve bilgi akışının öneminin altını çiziyor:

Resmi mülteci tanımı ile sahadaki mültecinin deneyimi arasında fark var. Suriyeli ve Suriyeli olmayan mülteci arasında resmi bir tanım yok.^v Cenevre Sözleşmesi'ndeki mülteci tanımı ile bir ilişkisi yok. Göçmen veya sığınmacı olarak bir şey tanımlanmamış. Suriyeliler için misafir deniyor. Geçici Koruma Yönetmeliği YUKK içinde yapılan bir iç düzenleme. Öncesinde statü verilmediğinden hizmet üretilmiyordu. Diğer mültecilerin statüsü uluslararası koruma. Geçici koruma hizmetlerinin çoğundan yararlanamıyor; BMMYK'nin koruması altındalar. Ücretsiz sağlık ve eğitim hizmeti erişimi yok. 2016 çalışma izni Suriyeliler için çıktı. Diğerlerinde ise kota vazgeçilmezlik üzerinden kuruluyor. Ayrışma olduğu için iki gruba hizmette sıkıntı yok. Ortak hizmet verilmesi ise tansiyon artırıcı olur. Bilgi akışını çok doğru yapıp hangi kişilerin hangi haklardan nasıl yararlanabilecekleri çok iyi anlatılmalı. (E.K. STÖ koordinatörü, yazar ile mülakat, 26.09.2017).

Göç durumunda tanımların hem kendileri hem de sahadaki etkileri farklı dönem ve deneyimlerle sınırlar. Kitlesel göçle birlikte o sırada Suriye'de olan Filistinlilerin de gelmesi ve bir başka örnekte Suriyelilerle ortak dilleri Kürtçe olan Domların Geçici Eğitim Merkezleri'nde öğretim dilinin Arapça olmasından ötürü her iki sistemde de yer alamaması

farklı deneyimleri gösterir. Dönemsel olarak bakıldığında ise OHAL'in iç yazışma üzerinden belirlediği ilkelerin önceki hukuksal düzenlemeleri askıya alması o zamana kadar oturmuş olan bürokrasinin aksamasının bir örneğidir.

E.K.'nın bahsettiği aksaklıkların yeni bir döneme girmesi ile Geçici Eğitim Merkezleri'nin Milli Eğitim Bakanlığı sistemine dahil edildiği ve eğitim protokolü imzalamayan STÖ'lerin elinden eğitim verme hakkının alındığı; ASP'nin standardizasyona başladığı ve BMMYK ile Göç İdaresi'nin ülkede bulunan mülteci nüfusuna dair kayıtların güvenilirliğini beraber yeniden ele aldığı bir süreci beraberinde getirir. Önce AFAD'dan Göç İdaresi ve BMMYK'nın ikili sistemine devredilen, sonra alt birimleri ASP tarafından düzenlenen mülteci hizmetleri, Eylül 2018'de doğrudan Göç İdaresi'ne devredilmiştir.^{vi}

Yaptığı işi "göç çalışmaları" olarak tanımlayan ve ilk gelen gruplarla ilgilenen kişilerden biri olduğunu aktaran başka bir STÖ yöneticisi ile yaptığım ikinci bir mülakat bu göç çalışmaları tarihini sahanın ani oluşmasının karmaşası üzerinden detaylandırıyor. Onun aktardığı göç tarihinin dört dönemi var. İlki Suriye'de çatışma süreci bildiğimiz anlamıyla başlamadan önce gelen daha siyasi mültecilerin gelişi. Sayıları en fazla 400.000 olarak belirtilen bu kişiler o dönem kamplarda ikamet ediyor. Ardından 2012 senesinde Halep ve İdlip gibi şehirlerden gelen, siyasi olmayan ve kısa sürede gideceğini düşünen orta sınıfın gelişiyle başlıyor. T.E.'ye göre 3. Dönem 2014'te Suriye'de az gelirli olan bir buçuk milyon kadar kişinin gelişiyle başlıyor: "Gelen her grup sınır bölgelerinde yaşayan grubu içeriye itti. Ora sınıf Mersin, İzmir, İstanbul'a gitti; Urfa, Antep, Adana yeni gelenleri barındırdı". 2015'te ise Suriye içerisinde kalıp iyice yoksullaşanların varışı son dönemi oluşturuyor. T.E. bu grubun daha önce gelenler kadar iş bulma şansı yakalayamadığını ifade ediyor (T.E., STÖ yöneticisi, yazar ile mülakat, 06.10.2017).

T.E. ilk dönem sahada yaşanan aksaklıkları gelenin hızlı gideceğine dair bir inanın oluşturduğunu söylüyor:

2011'de ilk mülteciler geldiğinde sivil toplumla görüşüyorduk, bir koordinasyon grubu vardı. Valilik tarafından kurulan. 2016'dan sonra ise Suriyeliler muhafazakâr dernekler tarafından sağlanan hizmetleri görüyor. Uluslararası ve ulusal derneklerde hiç olmazsa kimin nereden fon aldığı ve iş yaptığı görülüyor. Diğer tarafta ise büyük bir gri alan var 2013-2014 arasında neredeyse her sokakta bir İslami dernek ve kayıtdışı şubeler vardı. 2015'te dışarıdan gelen o kayıtsız para

bitti, fon veren kurumlar ortaya çıktı, bu derneklerin çoğu kapandı ama çok kişi zengin oldu. Hala bu alanda çalışan hiçbir kurum hak temelli çalışmıyor, mülteciliğin bir insan hakları meselesi olduğunun farkında değiliz. Biz misafir söylemine karşıyız, mültecilik bir statü veriyor. Statü olmayınca geçicilik mantığı yüzünden çocukların eğitimi çözülemedi. %92'si okula gidiyor diyorlar, hepsi sokakta (T.E., STÖ yöneticisi, yazar ile mülakat, 06.10.2017).

İlk gelişmelerden sonraki dönemde göç sahasındaki uygulamaların standartlaşmamasını ise T.E. ilk gelen kuşağın aktifleşmesini engelleme isteğiyle bağdaştırıyor:

Suriyeli arkadaşlar arasında pek çok kişi Gezi'ye katılmak için İstanbul'a gitti. 2015'te AB ile imzalanan anlaşma ile Avrupa'ya giden 1 milyona yakın mülteci dünya ile entegre olan bir kuşaktı. STK'lerde çalışan Suriyeli çocuklar seslerini çıkartıyordu. 2015'te Ege'nin açılması, Sahil Güvenlik'in çalışması bu kuşağı göndermek içindi. 2015'te şunu anladılar. Mülteciler bizim için önemli bir araç ve bu aracın kullanılması gerekiyor. Sonra Gezi sonrası bu grubu muhalif vatandaşlara karşı kullanabilir miyiz dediler, onları Sivas, Zara, Maraş'a yerleştirme çabası muhalefete korku vermek için (T.E., STÖ yöneticisi, yazar ile mülakat, 06.10.2017).

T.E.'nin mülakatında görülen sahadaki bürokratik ve siyasi karmaşanın STÖ hizmetlerini nasıl etkilediği E.K. tarafından şöyle örnekleme yapılmıştır:

Koruma Türkiye'nin kendi sistemi içinde karmaşa. Hassaslık kriterleri net. Yalnız kadın, refakatsiz çocuk gibi. Hem ASP hem BMMYK'nın tanımları hem de Türkiye'nin kültürel kodları birbirine karışabiliyor. (...) Şu anki gidişatta ASP düzenleme yapmayı planlıyor – STK'lerin çoğu ASP'lerin görev alanında çalışıyor. Sosyal inceleme, yönlendirme, psiko-sosyal destek, hijyen, üreme sağlığı, sağlık danışmanlığı, koruma. Bu yüzden Bakanlık'tan bağımsız çalışmaları zorlaştırıyor. (E.K. STÖ koordinatörü, yazar ile mülakat, 26.09.2017).

Kendisi özellikle Çocuk Koruma alanında çalışan bir avukat olan T.C. bu karmaşada aniliğin etkisini görüyor: "Bir anda milyonlarca kişi akın edince çok iyi koordine olunamadı."

Öte yandan mültecilik çalışmalarının en hassas grubu olan ve kimlik verilsin verilmesin zaten koruma kapsamı içinde kalan çocuklara dair hizmetlerin aksamasını yüksek sayıyla açıklanamayacağını da belirtiyor:

Bir çocuk kimliksiz veya hastaysa hastanenin kabul etmesi, İl Göç'ün kimlik kayıt vermesi, erken evlilik şikayet edilince o çocuğun korunması... Devlet bu korumayı yapmalıydı, olamadı. (...) Çocuk izleme merkezi var ama geç saatte gidince ifade alınamıyor. Geçici koruma mülteci statüsü değil, 5 yıldır geçici koruma altında olanların hepsi tedirgin. Fransa'ya gitse 3 sene içinde ne olacağını bilecek ama burada bilemiyor. Çalışma izinleri bekletiliyor, kimseye verilmiyor ama yazılı bir şey yok. Bu insanları açlığa mahkum etmek. Bu insanlar için kanun çıkartılıyor ama hiçbiri uygulanmıyor (T.C., avukat ve çocuk koruma uzmanı, yazar ile mülakat, 29.09.2017).

Bütün bu dönemi hizmet sağlama ve hizmete erişim açısından daha da karmaşıklaştıran, yukarıda bahsedilen OHAL durumunun araya girerek daha önce yazılı olan ve alışlageldik bütün uygulamaları sekmeye uğratması oldu. T.C. OHAL sonrası çıkan KHK'ların etkisini şöyle değerlendiriyor: "Geri gönderme durumlarında sınırdışı edilmesine karşı dava açılırsa, dava devam ederse geri gönderilemez. Yeni KHK ile gönderilebilir. Şüphenin kendisi şüça yaklaştı" (T.C., avukat ve çocuk koruma uzmanı, yazar ile mülakat, 29.09.2017).

OHAL öncesi yukarıda değinilen hem Valilik hem de BMMYK, UNICEF ve IOM tarafından düzenlenen koordinasyon toplantıları alt başlıklar halinde düzenli devam eden toplantılardı. Çocuk koruma, koruma, sağlık gibi alt başlıklar bu konuda çalışan derneklerin karşı karşıya gelip iyi pratikleri paylaşması ve yeni bir sorun ortaya çıktıysa çözüm odaklı tartışması için oluşturulmuştu. Hukukun tam anlamıyla uygulama sahasına nüfuz edememesine karşı ortak pratikler üzerinden kolektif belleğin yararının görüldüğü bu dönem önce darbe girişimini takip eden 20.07.2016 tarihli OHAL'in ilanı ve KHK'lerin yürürlüğe girmesiyle kesintiye uğradı. Bu süreç 24 Kasım 2016 tarihinde yayımlanan 677 sayılı KHK ile 375 dernek ve STÖ'nün kapatılmasıyla, dolayısıyla koordinasyon içinde bulunan derneklerin bilgi aktarımının kesilmesi ve sağladıkları hizmetlerin, süreci devam eden vaka dosyalarının yarım kalmasıyla devam etti (Resmi Gazete, 2016). Hem sahada daha önce üzerinde uzlaşmış yöntemler artık işlememeye, arka arkaya gelen iç yazılar bürokrasiyi sürekli değiştirmeye başladı hem de STÖ'lerin sahadaki varlıkları sınırlandırılarak saha bilgisinin tümünü elde etmelerine olanak kalmadı.

Sonuç

Kitlesel göç ve “geçici” statü Türkiye’de mültecilik sahasında yaşanan hak ve hizmete erişim konusundaki aksaklıklar için turnusol kağıdı görevi görse de geçiciliğin Türkiye’deki hikayesi uzun soluklu ve ağır devinimlidir. Mülteci tanımı bu yazıda bir eşitlik ve kalıcı ikamet hayali üzerinden kullanılır. Gerçekte ise Cenevre Sözleşmesi’nin belirlediği mülteci tanımına uymayan koruma altındaki insanlar kayıtlı olmak ve kayıtlı çalışmakla yükümlüdürler ve eğer geçici koruma altında değillerse gelirlerinin düşüklüğünü belgeleyerek hizmetlere ücretsiz erişmeye, her koruma türü için istihdam sektöründe statüleri uyarınca belirlenen kotalarda çalışmaya hak kazanırlar. Hukuksal olarak tanımlar, hak ve yükümlülükler belirli olsa da öncelikle bu Türkiye Cumhuriyeti için geç kalınmış bir belirliliktir. 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin ardından 2013 senesine kadar 6458 nolu Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun (YUKK) çıkmaması ve kitlesel göç üzerinden çıkan bu kanunun geçici koruma ilkelerine fazla yer vermemesinden kaynaklı olarak 2014’te Geçici Koruma Yönetmeliği’nin çıkması buna bir örnektir.

Hem hukukun yeni ve ani şekilde belirmiş bir duruma ayak uydurması hem de yeterli saha deneyiminin hukuksal zemine zaman içerisinde tercüme edilmemesi teori ve pratik arasındaki boşluğu kısmen açıklayabilir. Öte yandan bu ötekinin görünürlüğünün hukuku zorlayıcı yanıyla da ilgilidir. 2011 kitlesel göçünde olduğu gibi azımsanamayacak sayıda insanın erken evlilik, çocuk işçiliği, hane içi ve işyerinde şiddet, kayıtsız istihdam gibi henüz teoride ve yasanın uygulanışında sağlıklı bir zemin bulamamış olan sorunların olduğu bir ülkeye giriş yaptı. Bu giriş sadece uluslararası koruma ilkelerinin değil; istihdam, eğitim, sağlık ve güvenlik alanındaki pek çok yasayı da yeniden gözden geçirmenin zorunluluğunu dayatacaktır.

Burada düşülmesi önemli olan bir not daha önceki uygulamaların oturmuşluğunun bürokratik olarak sağlam zeminde bulunmalarından değil yukarıda değindiğim kolektif bilginin bir süreliğine değişmezlikle oturmasından kaynaklanması. Devlet hizmetleri dışındaki hak ve hizmetlere erişim sahası, yani üçüncü sektör adıyla anılan birey ve sosyal hizmetler arasındaki ilişkiyi kurmak üzerine çalışan STÖ’lerin sahadaki birikimi yeni canlansa da Türkiye, örgütlülük ve hak arama konusunda eskiden devralınan bilgilerin de sahası. Hem üçüncü sektörün profesyonelleşmesi öncesindeki bilginin hem de 2011-2019 arası deneyimin arasındaki kırılmalar bu yazının en başına örneklere çalıştığım karmaşayı doğrular. Bugün mülteciler her zamankinden daha büyük bir belirsizlik içindeler. Alt koordinasyonda öngörülen kayıtlı

istihdam sağlama çalışmaları, Geçici Eğitim Merkezlerinin kapatılması, temel ihtiyaç sağlanması yerine daha çok topluluklar arası diyalog geliştirecek projelere destek verilmesi gibi süreçlerin yaşamını etkilediği bu grup geri göndermenin başlamasıyla birlikte nereye evrileceği belli olmayan başka bir belirsizliğin içinde devam ediyor.

Bu dönemde ortaya çıkan geri gönderme krizinin hukuksal açıklarına dair tartışmalara bakıldığında sahadaki etkisi müdahalelerle azaltılan kolektif belleğin parçalarının hukuksal işleyişin aksaklığına karşı bu aksaklığın tarihini ortaya koyarak direndiğini görüyoruz. Mülteci haklarını statü ve eşit erişim olarak yeniden yapılandırma girişimlerinin bu aksaklık zemininde üsteneceği görevler son sekiz seneye baktığımızda dahi zorluğu işaret ediyor. Mültecilere dair hukuku tüm ülkenin mültecilerle paylaştıkları sorunlar üzerinden yapılandırmak aslında hak ve hizmetlere erişim konusundaki tüm yasayı herkesin yararına yapılandırmak demek. Aksaklık ile istencin sınırlarının bulanıklaştığı alan da bana göre burada başlıyor. En temelde bu hak ve hizmete erişim zeminini yayabilmek içinse üçüncü sektörün bu kadar büyük pay sahibi olmasındaki ekonominin sorgulanması ve tekelci olmasa dahi faydacı olmayacak bir yapılandırmanın kurulması önemli. Buna rağmen yasal boşlukların yarattığı akış sorunlarının karşısında yer alan deneyim bütünü içinde üçüncü sektörün, deneyiminin şu geri gönderme tartışmalarının tam ortasında eksiltilmiş yapısıyla dahi duruyor olması, bu deneyimin yeniden yapılandırma için önemini de gösteriyor. Raporlamaların eskisi kadar yoğun yapılamadığı ve mültecilerle beraber göç çalışmalarının da bilgisinin eksildiği bu dönemin bilgisi hukuka dahil edilmedikçe ne yukarıda değindiğim kadar kapsamlı bir dönüşümün, ne de geçiciliğin belirsizliğini bir nebze olsun azaltacak herhangi bir çabanın mümkün olmadığı bir dönem, önceki deneyimlerin bilinçsiz bir tekrarına dönüşmek zorunda kalacaktır.

ORCID ID

Pınar KARABABA

<https://orcid.org/0000-0003-1565-9409>

Declaration of Conflicting Interests

The author declared that there were no conflicts of interest with respect to the authorship or the publication of this article.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar bu makalenin yazarlık veya yayımlanmasına ilişkin olarak hiçbir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

KAYNAKÇA

Avrupa Birliği (2019). *Geri Kabul Anlaşması*, <https://tinyurl.com/rp8ckn3> (Erişim Tarihi: 26.09.2019).

Basın İlan Kurumu (2018). *Bakanlık İstanbul'a Suriyeli Göçünü Durdurdu*, <https://tinyurl.com/ttdkm6v> (Erişim Tarihi: 25.09.2019).

Bauman, Z. (2017). Nesnesini ve İsmi Arayan Semptomlar. *Büyük Gerileme* (haz. Heinrich Geiselberger) içinde, İstanbul: Metis.

Castles, S. ve Miller, M.J. (1998). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, Londra: Macmillan.

Cenevre Sözleşmesi (1951). <https://tinyurl.com/vlxkoj3> (Erişim Tarihi: 28.09.2019).

Fentress, J.ve Wickham, C. (1992). *Social Memory*. Oxford: Blackwell.

Gill, N. (2018). The Suppression of Welcome. *Fennia 196(1)* 88-98 [Alıntılanma: Palucci, E. (2018). Who Welcomes? The Geographies of Refugee Aid as Care Work – commentary to Gill. *Fennia 196 (2)* 236-238.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2013). *Genel Gerekçe*. <https://tinyurl.com/shmu9wc> (Erişim Tarihi: 29.09.2019).

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019). *Düzensiz Göç Hakkında*. <https://tinyurl.com/vvjt422> (Erişim Tarihi: 26.09.2019).

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019/1). *Türkiye'nin Düzensiz Göçle Mücadelesi*. <https://tinyurl.com/rqzg22r> (Erişim Tarihi: 26.09.2019).

İçişleri Bakanlığı (2017). *05.07.2017 Tarihli Basın Açıklaması*. <https://tinyurl.com/yx6crjmv> (Erişim Tarihi: 26.09.2019).

İstanbul Valiliği (2019). *Düzensiz Göç, Kayıtsız Suriyeliler, Kayıt Dışı İstihdam Basın Açıklaması*, <https://tinyurl.com/wnlcdsl> Erişim Tarihi: 27.09.2019).

Lee, S. E. (1966). A Theory of Migration. *Demography* 3 (1), s. 47-57.

Neyzi, L. (2008). Remembering Smyrna/Izmir: Shared History, Shared Trauma. *History & Memory* 20 (2), s. 106-127.

Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux De Memoire. *Representations* 26 (1), s. 7-24.

Resmi Gazete (2016). *24 Kasım 2016 tarihinde yayımlanan 677 sayılı KHK*. <https://tinyurl.com/uhzu4f4> Erişim Tarihi 26.09.2019).

Straubhaar, T. (1986). The Causes of International Labor Migrations – A Demand Determined Approach. *International Migration Review* 20 (4), s. 835-855.

MÜLAKATLAR

E.K. STÖ koordinatörü, yazar ile mülakat, 26.09.2017

G.D., yazar ile mülakat, 28.09.2017

H.M. STÖ çalışanı, yazar ile mülakat, 28.09.2017

T.C., avukat ve çocuk koruma uzmanı, yazar ile mülakat, 29.09.2017

T.E., STÖ yöneticisi, yazar ile mülakat, 06.10.2017

ⁱ Bazı örnekleri için bkz. <https://tinyurl.com/qoevfeg>, <https://tinyurl.com/ssykpgx>, <https://tinyurl.com/woj2fec>

ⁱⁱ 1951 Cenevre Sözleşmesinin 33. Maddesi; "Hiçbir taraf devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir" ifadesi ile geri göndermezlik ilkesini belirler (Cenevre Sözleşmesi, 1951: madde 33).

ⁱⁱⁱ Haber için bkz. <https://tinyurl.com/vuo4rfj>.

^{iv} Burada çalışmalarına izin verilmediği söylenirken o dönemde tıbbın Türkiye Cumhuriyeti'nde yabancılar için yasaklı meslek kapsamından çıkarılıp kitlesel göçle gelmiş yabancı sağlık çalışanlarının Göçmen Sağlık Merkezleri'nde çalışmaları için yeni bir düzenleme getirilmişti ve böylece merdivenaltı sağlık merkezlerinin önlenmesi hedefleniyordu. Burada bahsedilen ise tam anlamıyla doktorluk yapabilme hakkı.

^v Suriyelilerin kitlesel göç ile (herhangi başka bir grubun da gelebileceği gibi) geldiklerinde bir tanıma kavuşabildiklerini, bu tanımın ise kendi belirsizliğinin tam bir ayırım yaratmadığını ifade etmek için resmi bir fark olmadığı söylenebilir.

^{vi} Haber için bkz. <https://tinyurl.com/uas32xd>.